

"OILA VA GENDER" ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in
Central Asia*
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в
Центральной Азии*
международный научный рецензируемый журнал

2024/3 (12)

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO'YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e'lon qilinishi mumkin bo'lgan jurnal sifatida ro'yxatga olingan.

DOI: 26739/2118-9998

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

TAHRIR HAY'ATI RAISI:

EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:

NARBAYEVA Tanzila Kamalovna – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*
SAIDOVA Galina Karimovna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich – *psixologiya fanlari doktori, professor.*
ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
BEKMURADOV Adham Sharipovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*
MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna – *pedagogika fanlari doktori, professor.*
RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SAIDOV Akmal Xolmatovich – *yuridik fanlari doktori, professor.*
YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*
TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna – *tibbiyot fanlari nomzodi.*
ZOXIDOV Azamat Azamjonovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
ZIYAYEV Azamad Xamidovich – *tarix fanlari doktori, professor.*
ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li – *psixologiya fanlari doktori.*
TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Эгамбердиева Нодира Мелибаевна (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Нарбаева Танзила Камаловна – *доктор социологических наук, профессор.*
Сайдова Галина Каримовна – *доктор экономических наук, профессор.*
Шоумаров Гайрат Бахрамович – *доктор психологических наук, профессор.*
Абдураманов Хамид Худайbergenovich (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*
Бекмуратов Адхам Шарипович – *доктор экономических наук, профессор.*
Маъруфова Гулнора Махмудовна – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиса по вопросам женщины и гендерного равенства.*
Мусурманова Айниса Мусурмановна – *доктор педагогических наук, профессор.*
Рахимова Нигина Хайруллаевна – *доктор экономических наук, профессор.*
Сайдов Акмал Холматович – *доктор юридических наук, профессор.*
Якубжанова Дилобар Батировна – *доктор педагогических наук, доцент.*
Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна – *кандидат медицинских наук.*
Зохилов Азамат Азамjonovich – *доктор экономических наук, профессор.*
Зияев Азамат Хамидович – *доктор исторических наук, профессор.*
Абдусаматов Хасанбой Усмонjon угли – *доктор психологических наук.*
Туракулов Улугбек Холбутаевич – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Egamberdiyeva Nodira Melibayevna
(Editor-in-Chief) – Doctor of Pedagogical sciences, Professor.

MEMBERS OF THE EDITING BOARD:

Narbayeva Tanzila Kamalovna – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*
Saidova Galina Karimovna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Shoumarov Ghayrat Bakhramovich – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*
Abduramanov Khamid Khudaybergenovich (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Bekmuradov Adkham Sharipovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Marufova Gulnora Makhmudovna – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*
Musurmanova Aynisa Musurmanovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*
Rakhimova Nigina Khayrullayevna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Saidov Akmal Kholmatovich – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*
Yakubjanova Dilobar Batirovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*
Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna – *Candidate of Medical sciences.*
Zokhidov Azamat Azamjonovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Ziyayev Azamad Khamidovich – *Doctor of Historical sciences, Professor.*
Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli – *Doctor of Psychological Sciences.*
Torakulov Ulugbek Holbutayevich – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

XALQARO TAHRIR HAY'ATI:

Doktor Rashmini Koparkar,
Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti
Xalqaro tadqiqotlar maktabi,
Javoharlal Neru universiteti,
Nyu-Dehli, Hindiston

Artamonova Yekaterina Iosifovna,
Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,
pedagogika fanlari doktori, professor

Doktor Priti Kesavan,
Texnologiya fakulteti boshlig'i,
London biznes va moliya maktabi,
Singapur

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Доктор Рашмини Копаркар,
Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,
Школа международных исследований,
Университет Джавахарлала Неру,
Нью-Дели, Индия

Артамонова Екатерина Иосифовна,
Челябинский государственный институт культуры,
доктор педагогических наук,
профессор

Доктор Прити Кесаван,
Руководитель Технологического факультета
Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Dr. Rashmini Koparkar
Assistant Professor
Centre for Russian and Central Asian Studies
School of International Studies
Jawaharlal Nehru University
New Delhi, India

Artamonova Yekaterina Iosifovna
Chelyabinsk State Institute of Culture
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Dr. Preethi Kesavan
Head, School of Technology
London School of Business and Finance, Singapore

MENEJMENT

Иноятова С.Р. Сравнительный анализ эффективности тренинговой программы по совершенствованию профессионально-важных качеств у лидеров молодежи.....4

SOTSILOGIYA

Butayeva X.Y. Yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni oilaviy bolalar uyi sharoitiga moslashtirishning sotsiologik xususiyatlari10

Kadirova Z.A., Gaziyeva S.S. Intellektual migratsiyani tadqiq etishning konseptual asoslari14

Norboyeva S.M. Talabalarda ma’naviy kompetensiyalarni rivojlantirishda gender tenglik va farqlarni hisobga olishning nazariy asoslari.....21

OILA VA JAMIYAT

Xatamov B.Q. O‘smirlar ijtimoiylashuvida virtual olam vositalaridan foydalanishga qaratilgan kompetensiyaviy yondashuv mezonlari26

Rahimova M. Oilaga kelinning moslashish jarayonini psixologik jihatdan tadqiq etish32

Sadullayev Sh. Ayollarda oila-ish balansi ko‘rsatkichini shakllantirishning metodologik jihatlari37

PSIXOLOGIYA

Султанова А.А. Стоит ли замалчивать о проблемах суицида в Узбекистане?44

Ismaylova R. Oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxslar bilan ishlashda kognitiv xulq-atvor terapiyasi texnikalarining imkoniyatlari51

Sharapova D.B. ‘Housewife syndrome’ as a psychological problem57

Axmedova D.O. Migranlarning yangi sharoitlarga ijtimoiy-psixologik moslashuvining nazariy tahlili68

Nurbayeva X.U. Gender identifikatsiyaning etnomadaniy xususiyatlari74

ILMIY YANGILIKLAR VA TAHLILLAR

Ochilova B.M. Ta’lim – gender tengligini ta’minlashda kuchli vosita.....79

Djoldasova S. Ayollarning biznesdagi huquq va imkoniyatlarini kengaytiruvchi biznes modellar88

Komilova X.T. Xotin-qizlarni ilm-fan taraqqiyotidagi faoliyati mazmuni va tahlil.....96

Suvankulov M. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ichki ishlar organlari va fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga oid normalari tahlili.....102

Nurdinova Sh. Migratsiyaning feminizatsiyalashuvi va uning iqtisodiy-ijtimoiy ta’siri108

Nurmatova N.U. Vitagen ta’lim texnologiyasi asosida o‘quvchi qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish115

Ochilova Baxti Murodovna,
JDPU falsafa fanlari doktori, professor

TA'LIM – GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHDA KUCHLI VOSITA

Annotatsiya. Ushbu maqola ayollar gender tengligini ta'minlashda ta'limning muhim rolini o'rganadi. Ta'lim nafaqat shaxslarga imkoniyat beradigan, balki jamiyatni yanada adolatli me'yorlar va amaliyotlar tomon siljishini rag'batlantiradigan o'zgartiruvchi vosita sifatida qabul qilinadi. Tadqiqot xotin-qizlarning sifatli ta'lim olish imkoniyati ularning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini yaxshilashi, qaror qabul qilish vakolatini oshirishi va gender asosidagi kamsitishlarning kamaytirilishini ta'kidlaydi. Maqolada global sa'y-harakatlar va mahalliy misollarni tahlil qilish orqali ta'lim bandlik, yetakchilik va jamoat hayotida umumiy ishtirok etishdagi gender tafovutini tugatishga qanday hissa qo'shishi muhokama qilinadi.

Tayanch so'zlar: gender tengligi, ta'lim, imkoniyatlarni kengaytirish, gender farqi, ijtimoiy o'zgarishlar, ayollar huquqlari, ta'lim olish imkoniyati, diskriminatsiya, inklyuziya, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

Abstract. This article examines the significance of education in attaining gender equality for women. Education is characterized as a transformational instrument that empowers people and promotes societal advancement toward more equitable norms and practices. The research emphasizes that access to excellent education for girls and women enhances their socio-economic status, augments decision-making authority, and mitigates gender-based discrimination. The essay examines worldwide initiatives and local instances to illustrate how education may help bridge the gender gap in employment, leadership, and general public engagement.

Keywords: gender equality, education, empowerment, gender gap, social change, women's rights, access to education, discrimination, inclusion, socio-economic development.

Аннотация. В данной статье рассматривается важное значение образования в достижении гендерного равенства для женщин. Образование характеризуется как инструмент трансформации, который расширяет возможности людей и способствует общественному прогрессу в направлении более справедливых норм и практик. В исследовании подчеркивается, что доступ к отличному образованию для девочек и женщин повышает их социально-экономический статус, увеличивает полномочия по принятию решений и смягчает гендерную дискриминацию. Также рассматриваются мировые инициативы и местные примеры, чтобы проиллюстрировать, как образование может помочь преодолеть гендерный разрыв в занятости, лидерстве и широком участии общественности.

Ключевые слова: гендерное равенство, образование, расширение прав и возможностей, гендерный разрыв, социальные изменения, права женщин, доступ к образованию, дискриминация, инклюзивность, социально-экономическое развитие.

Kirish. Gender amaliyotining jahonda, xususan, G'arb dunyosida erishgan yutuq va kamchiliklaridan kelib chiqib, an'anaviy jamiyatlarda gender munosabatlarni shakllantirish borasida ba'zi yo'nalishlarni belgilab olish ham metodologik, ham nazariy-amaliy ahamiyatga ega. Ijtimoiy hayotda gender munosabatlarni, xususan,

gender tenglikni ta'minlash muhim prinsipial mohiyat kasb etadi. Aynan gender tenglik demokratik taraqqiyotga erishganlikning va fuqarolik jamiyati shakllanganligining muhim mezonlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Gender tahlilining bir qancha usullari va yondashuvlari mavjud bo'lib, ularning har biri

“gender” nimani anglatishi, uning qanday ekani, ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarga va rivojlanishga mos kelishi haqidagi bir qator yondashuvlarni aks ettiradi. Ilmiy doirada “gender” tushunchasini birinchi marotaba psixanalitik R. Stoler ishlatgan¹. “Gender” tushunchasi ingliz tiliga lotin tilidagi “genus” soʻzidan oʻtgan boʻlib, u “jins” maʼnosini bildiradi va mazkur atama ikki xil talqin qilinadi. Yaʼni jins (biologik tushuncha) va ijtimoiy tushuncha. Sotsiolog S. Babayan taʼkidlashicha, “gender” ijtimoiy tushuncha boʻlib, “ayol va erkakning benuqson timsoli, xronologik va geografik muhitning rang-barangligi uning milliy anʼanalari, dini, tarixi, milliy mentaliteti va boshqalarda ifodalanadi”². Ushbu iqtibosda genderning mohiyati turli madaniyatlar va vaqt oraligʻida oʻzgarib turadigan dinamik va koʻp qirrali tushuncha sifatida aniq ifodalangan.

Erkaklar va ayollar uchun mos yoki odatiy deb hisoblangan narsa bir tarixiy davrdan ikkinchisiga va bir madaniyatdan boshqasidan sezilarli darajada farq qilinishi mumkin. Masalan, arablar hukmronligi davridagi Oʻrta Osiyoda ayollarning roli Temuriylar davridagi ayollarning rolidan keskin farq qiladi. Bu xilma-xillik gender meʼyorlarining ravonligi va madaniy oʻziga xosligini taʼkidlaydi.

Maqsad va uni asoslash. Taniqli sotsiolog Enn Okli³ning fikriga koʻra, gender qatʼiy tushuncha emas, balki qabul qilinadigan xatti-harakatni belgilaydigan ijtimoiy normalar va stereotiplarni yaratadigan madaniy jarayonlar orqali qurilgan. Ushbu gender meʼyorlari makro darajada, ommaviy axborot vositalari, taʼlim tizimlari va madaniyat muassasalari gender meʼyorlarini turli kanallar orqali targʻib qiladi, bu esa jamoatchilik fikri va institutsional siyosatga taʼsir qiladi. Mikro darajada – bu normalar oilalar, tengdoshlar guruhlari va ish joylaridagi shaxsiy munosabatlar va ijtimoiylashuv jarayonlari orqali davom ettiriladi. E. Oklining gender qatʼiy tushuncha emas, balki madaniy jarayonlar orqali tuzilganligi haqidagi fikri gender

tadqiqotlari va sotsiologiyaning asosiy tamoyilini aks ettiradi. U ushbu nuqtayi nazar gender rollari va oʻziga xosliklari tabiatan yoki biologik jihatdan aniqlanmagan, balki madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstlarda shakllantirilishini taʼkidlaydi. Misol uchun, kundalik oʻzaro aloqalar va uy vazifalarini taqsimlash orqali oilalar gender rollarini mustahkamlaydi. Ota-onalarning jinsga xos xulq-atvorni modellashtirishi bolalarning jins haqidagi tushunchalariga chuqur taʼsir koʻrsatadi.

Genderning antropologik yondashuvlariga koʻra, ushbu tushuncha ayol va erkaklarning biologik xususiyatlarini nazarda tutmaydi, aksincha, uning negizida xotin-qizlar va erkaklar oʻrtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, siyosat, iqtisodiyot, madaniyat, taʼlim hamda ilm-fan sohalarida namoyon boʻladigan ijtimoiy jihatlarini ifodalaydi⁴.

Genderni koʻp qirrali tushuncha sifatida tushunish inson oʻziga xosligining murakkabligini va turli sohalarda, jumladan, taʼlim, siyosat va ijtimoiy adolatda gender bilan bogʻliq muammolarni hal qilish muhimligini tushunishga yordam beradi.

Rossiyalik sotsiolog olimasi Svetlana Mur oʻzining “Zamonaviy jamiyatda gender tadqiqotlari” nomli maqolasida Angliyalik olimasi Betti Fridanning shunday fikrlarini keltiradi: “Gender balans yoki muvozanat” konsepsiyasi doirasida gender siyosatini individ hayotining barcha tomonlarini qamrab oluvchi yagona “teng huquqlilik” prinsipi bilan muvofiqlikda shakllantirish mumkin emas. Gender muvozanatni tashkil etish maqsadlarida inson hayotiy faoliyatining turli xil tomonlariga differensiyalashtirilgan yondashuvi taklif qilinadi. Boshqacha aytganda, gap uygʻun gender makonini shakllantirishga yoʻnaltirilgan u yoki bu muammolarni hal etish maqsadiga erishishning turli xil metodlari (ixcham yondashuvlar), vositalari haqida ketmoqda”⁵. Misol uchun, taʼlim tizimida munosabatlarning gorizontalligi va erkinligi, ijtimoiy mavqe va rollarning oʻzgaruvchanligini eʼtiborga olsak, gender tenglikni differensial tarzda qoʻllash maqsadga muvofiqligi yaqqol namoyon boʻladi. Mana shu holatda gender ziddiyatlar emas, balki uygʻunlik makoniga aylanadi.

¹ Лушников А. и др. Гендер в законе. – Москва: Проспект, 2021. – С. 22.

² Babayan, Sofia. “Gender and Society”. Social and Cultural Anthropology: Theoretical and Methodological Approaches, edited by Andranik Voskanyan et al., Printinfo, 2019, pp. 261-277.

³ Okli E. Gender, metodologiya va odamlarni bilish usullari: feminizm bilan bogʻliq baʼzi muammolar va ijtimoiy fanlardagi paradigma munozaralari. Sotsiologiya. (1998-yil 1-noyabr). 32 (4): 707731.

⁴ Egamberdieva N., Xontoʻraev B. Gender tadqiqotlari, gender tahlili, monitoring va baholash. – Toshkent: “Mahalla va oila” nashriyoti, 2023. – B. 8.

⁵ Моор С.М. Гендерное исследование в современном обществе // Безопасность Евразии. 2001. № 1. -Б.-192

O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunida “gender xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta‘lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy jihati”dir deya ta‘riflanadi. Mazkur qonunning 4-moddasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta‘minlashning asosiy prinsiplari qilib qonuniylik, demokratizm, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi, jins bo‘yicha kamsitishga yo‘l qo‘yilmasligi, ochiqlik va shaffoflik ko‘rsatiladi⁶.

Gender tengligi nazariyasiga oid ilk tadqiqotlar XIV-XV asrlarda yuzaga keldi, jumladan, italyalik faylasuf Kristina Pizan qalamiga mansub “Ayollar shahri kitobi”. Kristin de Pizanning qarashlari o‘z davri uchun inqilobiy edi. U o‘z asarida ayollarni qadrlaydigan va ularning yutuqlari e’tirof etilgan allegorik shaharni qurdi, ayollarning intellektual va axloqiy imkoniyatlarini ta’kidlab, ularning stereotiplari va salbiy tasavvurlariga qarshi chiqdi. Keyingi asrlarga kelib, Kristin de Pizan kabi mutafakkirlar tomonidan boshlangan g‘oyalar Jon Styuart Mill kabi ayollar ta’limi va teng huquqlarini himoya qilgan shaxslar tomonidan kengaytirildi.

“Ayollar, irq va sinf” (A.Devis, 1981), “Ozodlik sifatida taraqqiyot” (A.Sen, 1999), “Ayollar va inson taraqqiyoti: imkoniyatlarga yondashuv” (M.Nussbaum, 2000), “Gender, mehnat bozorlari va turmush tarzi: o‘zgarishlar va cheklovlar” (N.Kabir, 2004) kabi asarlarda ta’limning shaxsning imkoniyatlari va erkinliklarini kengaytirishdagi roli, ta’lim siyosatining ayollarning turmush tarziga ta’siri, tenglikni targ‘ib qiluvchi ta’lim amaliyotlari, tanqidiy pedagogika va ta’lim orqali huquqlarni kengaytirish kabi jihatlar yoritilgan. Xotin-qizlarning ta’lim olishi, ilm-fan sohasida ayollarning o‘rnini yanada oshirish bo‘yicha nazariy va amaliy jihatlari yuzasidan Dj Gaskell, A.Maklaren, S.Aker, N.P.Stromkvist, M.F.Foks, A.Xamdam kabi xorijlik, shuningdek, A.M.Nogayeva, J.M.Shupanova (“Роль женщин в сфере образования, науки и обществе стран Центральной Азии”, 2016) kabi MDH mamlakatlari olimlari tomonidan izlanishlar olib borilgan.

⁶ <https://lex.uz/docs/-4494849> (O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 02.09.2019-yildagi O‘RQ-562-son)

Tadqiqotlarga ko‘ra, gender tengligi bu – barcha jinsdagi shaxslar teng huquqlar, majburiyatlar va imkoniyatlarga ega bo‘lish sharti. Ushbu konsepsiya jinsga asoslangan kamsitishning mavjud emasligini o‘zida mujassam etib, bu insonning jinsi resurslardan foydalanish, tanlov qilish yoki shaxsiy va professional maqsadlarga erishish qobiliyatini talab qilmasligini ta‘minlaydi. Bu jinslar o‘rtasida imtiyozlar va majburiyatlarni taqsimlashda adolatni nazarda tutadi va jamiyatdagi barcha jinslarning turli xil rollari va hissalarini tan oladi.

Gender tengligining asosiy jihatlari:

- iqtisodiy tenglik;
- ta‘lim tengligi;
- siyosiy tenglik;
- salomatlik tengligi;
- ijtimoiy va madaniy tenglik.

Mazkur omillar gender tenglik ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va u yaratgan shart-sharoitlarga bevosita dahldorligini ifodalaydi. Buni biz Fors ko‘rfazidagi neftga boy mamlakatlar – Saudiya Arabistoni, Qatar va Birlashgan Arab Amirliklari, shuningdek, Misr, Turkiya, Bangladesh, Indoneziya, Pokiston kabi malakatlardagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning ayollarning taqdirida sezilarli ijobiy rol o‘ynaganida ko‘rishimiz mumkin. Bu o‘zgarishlar, birinchi navbatda, ayollarning oliy ma‘lumotlilik darajasi ortishida ro‘y berdi. Misol uchun, Turkiya oliy ta‘lim muassasalarida o‘qiyotgan ayollar soni tezkor o‘rtib bormoqda. Ularning darajasi 10 yil avvalgi erkaklar darajasiga nisbatan 75 foizni tashkil etgan bo‘lsa, hozir bu ko‘rsatkich 85 foizga yetgan. Misrda esa o‘n yillar ilgari universitetda o‘qiyotgan erkaklarning to‘rttasiga uchta ayol to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, hozirda bu miqdor deyarli tenglashgan. Tabiiy resurslarga boy mamlakatlarda vaziyat bundan ham jadalroq. Birlashgan Arab Amirliklarida universitetlarda o‘qiydigan ayollar soni erkaklarnikiga qaraganda 3 marta ko‘proq. Universitet yoshiga yetgan guruhdagi ayollarning kamida (taxminan) 50 foizi amalda universitetga qatnaydi. Bu miqdor Xitoy, Hindiston va Meksikadagidan ancha yuqori.

Nima uchun gender tengligi muhim?

– gender tengligi – xalqaro konvensiyalar va milliy qonunlarda mustahkamlangan insonning asosiy huquqi.

– gender tengligi butun aholi salohiyatini maksimal darajada oshirish orqali iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi.

– gender tengligi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda ijtimoiy birdamlik va barqarorlik darajasi yuqori.

– BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarida tan olinganidek, gender tengligiga erishish barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodchi Fredrix Xayek bir asr oldin “Ozodlik konstitutsiyasi”da ta’kidlab o‘tganidek, imkoniyatlarning haqiqiy tengligi uchun asosiy to‘siq shundaki, intellektual ota-ona yoki ba’mani oilaga alishtirsa bo‘ladigan muqobilning mavjud emasligidir. Iqtisodchilar Pedro Karnero va Jeyms Xekman so‘zi bilan aytganda, oila daromadi va o‘tmishiga ko‘ra kognitiv (bilish-o‘rganishga oid jarayon) va kognitiv bo‘lmagan ko‘nikmalar darajasidagi farqlar juda erta yuzaga keladi va saqlanib qoladi. Har qanday holatda ta’lim ushbu ilk farqlarni kengaytiradi⁷.

Hayekning kuzatishlari ta’lim tizimlari hozirgidan kam rivojlangan va tengsiz bo‘lgan davrda amalga oshirilgan, sifatli ta’lim olish imkoniyati ko‘pincha ijtimoiy-iqtisodiy holat, geografiya va tabaqalar bilan chegaralangan edi. O‘shandan beri ta’lim olish imkoniyatlarining kengaytirilishi, majburiy ta’lim to‘g‘risidagi qonunlar, maktablarga investitsiyalarning ko‘payishi va ijobiy harakatlar kabi muhim yutuqlarga erishilgan bo‘lsa-da, ta’lim tengsizligining funtamental muammolari saqlanib qolmoqda.

Misol uchun:

– kam ta’minlangan oilalar farzandlari ko‘pincha kitoblar, darsdan tashqari mashg‘ulotlar va xususiy repetitorlik kabi resurslardan kamroq foydalanishadi, bu esa ularning ta’lim natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi;

– qishloq maktablarida ko‘pincha shahar maktablarida joylashgan yuqori tezlikdagi Internet, zamonaviy sinf xonalari va maktabdan tashqari binolar kabi infratuzilma mavjud emas, bu esa o‘quvchilarning ta’lim tajribasi va natijalariga to‘sqinlik qiladi;

– maktabgacha ta’limdan foydalanish imkoniyati ko‘pincha oila daromadiga qarab farq qiladi. Daromadi yuqori oilalarning bolalari maktabgacha va xususiy ta’lim muassasalariga borish ehtimoli ko‘proq, bu esa kelajakdagi ta’lim uchun muhim poydevor bo‘lishi yoki aksincha, kam ta’minlangan oilalar farzandlari bu erta ta’lim

imkoniyatlaridan mahrum bo‘lishlari ehtimoli baland;

– maktabgacha ta’lim tajribasidagi farqlar maktabda davom etadigan muloqot bo‘shliqlariga olib keladi. Kam ta’minlangan oilalardan bo‘lgan bolalar ko‘pincha so‘z boyligi, ijtimoiy ko‘nikmalar va asosiy akademik ko‘nikmalar bo‘yicha tengdoshlaridan orqada qolgan holda maktabni boshlaydilar;

– o‘g‘il bolalarni, birinchi navbatda, bo‘lajak boquvchi sifatida ko‘rish, ularning qiziqishlari va iste’dodlariga mos keladigan martaba orttirish hisobiga moliyaviy muvaffaqiyatga erishishlari uchun ortiqcha bosim o‘tkazadi;

– iqtisodiy cheklovlar ko‘pincha oilalarga qizlarni maktabga yuborishga to‘sqinlik qiladi. O‘g‘il bolalarga boquvchi sifatida urg‘u berish qizlarning ta’lim va imkoniyatlari qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin. Ular kamroq umidlar, resurslar va kamsituvchi amaliyotlarga duch keladi, bu ularning ilmiy yutuqlari va martaba istiqbollariga to‘sqinlik qiladi;

– maktab o‘quv dasturlari va darsliklari ta’limning gender tamoyillarini hisobga olmasdan tuzilganligi gender munosabatlarda muammolar keltirib chiqaradi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Ta’lim gender tengligini ta’minlash uchun kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi, xususan, maktab ta’limi va uning o‘quv adabiyotlari nafaqat bilim beradi, balki shu bilan bir qatorda, jamiyatdagi turli stereotiplarning saqlanishi, bolalar ongida jamiyatning tuzilishi haqidagi qarashlarning rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Gender tengligiga asoslangan ta’lim tizimlari qiz va o‘g‘il bolalarning imkoniyatlarini kengaytiradi va yoshlar muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan o‘z-o‘zini boshqarish, muloqot, muzokaralar va tanqidiy fikrlash kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta’lim olish imkoniyati har bir kishi o‘z salohiyatini rivojlantirishi, jamiyat rivojiga hissa qo‘shishi va baxtli hayot kechirish imkoniyatiga ega bo‘lishini ta’minlaydi. Ta’lim imkoniyatlari teng bo‘lsa, bu gender tengsizligini davom ettiruvchi stereotiplar va noto‘g‘ri qarashlarni bartaraf qilishga yordam beradi. Masalan, qizlar va ayollarni o‘qitish ishchi kuchida ishtirok etish, siyosiy vakillik va umumiy iqtisodiy o‘shishga olib keladi yoki aksincha, qizlar ta’limi bo‘lmasa, ular kambag‘allik, erta turmush

⁷ <https://www.foreignaffairs.com/articles/2013-02-11/capitalism-and-inequality> (Capitalism and Inequality What the Right and the Left Get Wrong)

qurish va cheklangan martaba istiqbollariga duch kelish ehtimoli ko'proq.

Dunyo miqyosida 250 million nafar bolalar va yoshlar maktabga bormaydi. Shulardan 122 million nafari qizlar, 128 million nafari esa o'g'il bolalardir. 99 million nafar yoshlar savodsiz, shundan 56 foizi ayollardir. Dunyodagi 796 million nafar savodsiz insonlarning uchdan ikki qismidan ko'prog'ini ayollar tashkil qiladi. Jahon statistik ma'lumotlariga ko'ra, qishloq qizlarining atigi 39 foizi o'rta maktabda o'qiydi, bu qishloq o'g'il bolalari (45 foiz), shahar qizlari (59 foiz) va shahar o'g'il bolalariga (60 foiz) nisbatan ancha kam. Shaharlarda boshlang'ich maktabga qabul qilishda gender tafvutini kamaytirishda muvaffaqiyatga erishilgan bo'lsa-da⁸, 42 mamlakatdan olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, qishloq qizlarining shaharlik qizlarga qaraganda ikki baravar ko'pi maktabga bormaydi. Kombodjada qishloq ayollarining 48 foizi, qishloq erkaklarining 14 foizi savodsiz. 68 davlatdan olingan ma'lumotlarga ko'ra, ayolning bilimi bolaning omon qolishini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi⁹. Ushbu raqamlar negizida qashshoqlik, geografik izolyatsiya, nogironlik, erta turmush qurish va homiladorlik, genderga asoslangan zo'ravonlik muammolarni ta'kidlaydi va bu o'z-o'zidan inqiroz bo'lib, qashshoqlik va tengsizlik siklini ifodalaydi.

UNESCO tomonidan taqdim etilgan quyidagi ko'rsatmalar ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlash, qiz va o'g'il bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan, jimaladan:

1. O'qituvchilarni tayyorlash – o'qituvchilarni gender tengligi masalalarida o'qitish va ularni bu borada xabardor qilish. Bu o'qituvchilarga sinfda gender tengligini ta'minlashda yordam beradi.

2. O'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish – o'quv dasturlarini gender tengligini ta'minlash uchun qayta ko'rib chiqish va yangilash. Bu qiz va o'g'il bolalarning teng huquqli va teng imkoniyatli ta'lim olishlarini ta'minlaydi.

3. Gender tengligi bo'yicha ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish – ta'lim tizimida gender tengligi bo'yicha ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish orqali muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun strategiyalar ishlab chiqish.

⁸ <https://www.unesco.org/en/gender-equality/education> (Gender equality and education)

⁹ (Facts & Figures, n.d.) UN Women – Headquarters // <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/commission-on-the-status-of-women-2012/facts-and-figures>

4. Jamiyatni xabardor qilish – jamiyatda gender tengligi haqida xabardorlikni oshirish va bu borada ijobiy o'zgarishlarni rag'batlantirish¹⁰.

UNESCOning ta'limda gender tengligi ustuvor bo'lib qolishi to'g'risidagi qat'iy konsensusiga ko'ra, gender tengligi bir vaqtning o'zida bir nechta darajalarda – iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatdan hal qilinishi kerak.

2015-yilda UNESCO UIS tomonidan global hisobot ko'rsatkichlari ko'rib chiqilishi natijasida inklyuziv va teng huquqli ta'limni monitoring qilish maqsadida 184 davlat tomonidan "Ta'lim – 2030" harakat Dasturi qabul qilindi. Ushbu maqsadga erishish yo'lida erishilgan yutuqlarni monitoring qilish uchun gender bo'yicha ajratilgan ko'rsatkichlar va **gender pariteti** indeksleri (GPI) kiritildi. Gender pariteti ayollar va erkaklar hayotining turli sohalarida, masalan, ta'lim, ish bilan ta'minlanish, siyosiy qarorlar qabul qilishda teng vakillik va ishtirok etishni anglatadi. Bu ikkala jinsning bir xil imkoniyat va huquqlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan tenglik o'lchovidir. Gender tengligiga erishish ko'pincha bir jinsning boshqasi bilan bir xil imkoniyatlarga ega bo'lishiga to'sqinlik qiluvchi tizimli noxolisliklar, madaniy me'yorlar va tizimli to'siqlarni bartaraf etishni o'z ichiga oladi. Masalan, ta'lim sohasida gender tengligi qizlar va o'g'il bolalarning sifatli ta'lim olishlari uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari va o'zlarining ilmiy va martaba maqsadlariga erishishlari uchun teng darajada rag'batlantirilishi va qo'llab-quvvatlanishini anglatadi.

Ushbu ko'rsatkichlar ilgari qo'llanilgan Net Enrollment Ratio (NER) o'rnini egalladi va bu global ta'lim o'lchovidagi sezilarli o'zgarishlarni namoyon etdi. Ko'rsatkichlarni qayta ko'rib chiqish kengroq rivojlanish maqsadlariga erishishda gender tengligining muhim roli tobora ortib borayotgani e'tirof etilganligini ta'kidlaydi. Ta'lim – 2030 kun tartibida ajratilgan ma'lumotlarga e'tibor qaratish orqali ta'limdagi gender nomutanosibligini aniqroq tushunish imkonini berib, bu muammolarni hal qilish uchun maqsadli aralashuvlar va siyosatlarni osonlashtirdi.

Markaziy Osiyoda ta'lim sub-indeksi bo'yicha 98,8 foizga yaqin gender pariteti mavjud. Markaziy Osiyo mamlakatlari sub-indeksning

¹⁰ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369000.locale=ru> (From access to empowerment: UNESCO strategy for gender equality in and through education 2019-2025)

barcha ko'rsatkichlari bo'yicha gender tafovutni qisqartirish bo'yicha savodxonlik darajasi hamda boshlang'ich, o'rta va oliy ta'limga qamrab olishda nisbiy muvaffaqiyatga erishdi. Aslida, o'nta malakatdan sakkiztasi ushbu kichik indeks bo'yicha gender farqning 99 foizi yoki undan ko'prog'ini bartaraf etgan mamlakatlar – Qozoqiston (100 foiz), Armaniston (100 foiz) va Gruziya (100 foiz) mintiqadagi uchta davlat ta'lim sohasida eng katta yutuqlarga erishdi. O'rta maktab va oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirishdagi gender tafovut Tojikistonda (94,2 foiz) saqlanib qolgan¹¹.

Mamlakatlar ta'lim sohasidagi gender tafovutini bartaraf etishda Markaziy Osiyodagi yutuqlar maqsadli siyosat, jamoatchilik ishtiroki va xalqaro qo'llab-quvvatlashning ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Biroq ayniqsa madaniy, iqtisodiy va infratuzilmaviy to'siqlar saqlanib qolgan hududlarda doimiy muammolar saqlanib qolmoqda. Shu nuqtayi nazardan olib qaralganda, mintiqada asosiy muammolar yuzasidan qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish talab qilinadi. Jumladan, qishloq va shahar o'rtasida gender paritetida farq bor-yo'qligi, STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohalarida gender tahlili, kasbiy ta'limning roli, madaniy va diniy me'yorlarning gender rollari va ta'lim intilishlariga ta'siri, ayollarning ta'lim olishi, o'zlari va oilalari salomatligini yaxshilash natijalari o'rtasidagi bog'liqlik kabilar. Ta'limga qabul qilish ko'rsatkichlari yuqori bo'lsa-da, uning sifati, resurslar va imkoniyatlardan teng foydalanish ham ustuvor bo'lishi, ayollar uchun mehnat, siyosat va jamiyatning boshqa sohalarida imkoniyatlar bilan to'ldirilishi kerak.

Markaziy Osiyo mintiqasidagi O'zbekistonning amalga oshirayotgan gender siyosatidagi eng muhim jihat bu genderni oid kompleks yondashuv talabining joriy etilganidir. Shu jihatdan olib qaralganda, genderni kompleks yondashuvning shartlari hisoblanmush gender siyosatini amalga oshirish strategiyasi, institutsional tarkibiy tuzilmalarni vujudga keltirish, moliyaviy resurslar, javobgarlik mexanizmlari, gender ekspertiza hamda monitoring kabilar jamiyatga bosqichma-bosqich tatbiq etilmoqda. Jumladan, ayollarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga doir 40 dan ortiq normativ-huquqiy hujjat qabul qilindi, xotin-qizlar va gender qabul qilinayotgan har bir normativ huquqiy hujjat

¹¹ Global gender tafovuti indeksi. Toshkent: "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023. B-14.

loyihagini gender huquqiy ekspertizasidan o'tkazish yo'lga qo'yildi, Parlament tarkibida Xotin-qizlar va genter tenglik masalari qo'mitasi tashkil etildi va genderni oid audit joriy qilindi. Shuningdek, 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi ishlab chiqildi.

Aholi sonining tez sur'atlarda o'sishiga qaramay, maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2017-yildagi 24 foizdan 2021-yilda 62 foizgacha oshgan. Bunga xususiy sektorning jalb qilinishi muhim omillardan biri bo'lgan. UNESCO tavsiyalari asosida O'zbekiston hukumati oxirgi 3 yilda oliy ta'lim muassasalari sonini ikki baravarga oshirish bo'yicha amaliy qadamlar tashlagan. 2021-yilda oliy ta'limga qamrab olinish ko'rsatkichi uch baravar – 28 foizgacha ortgan. Bu raqamni 2030-yilgacha 60 foizgacha oshirish rejalashtirilgan¹².

2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining 69-maqсадida "xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish" hamda 85-maqсадida "ayollar orasidagi ishsizlik darajasini 2 baravar kamaytirish, 700 mingdan ziyod ishsiz – otin-qizlarni davlat hisobidan kasb-hunarga o'qitish, ish bilan band bo'lmagan xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish va o'zini o'zi band qilish bo'yicha kompleks chora- tadbirlarni amalga oshirish" bo'yicha vazifalar belgilangan¹³. Bu maqsad Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Taraqqiyot Maqsadlari (SDGs) kabi xalqaro tuzilmalarda qayd etilganidek, gender tengligini targ'ib qilish va ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha global sa'y-harakatlariga mos keladi. Xususan, u SDG 5 gender tengligiga erishish va barcha ayollar va qizlarning imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5020 sonli qarorida

¹² Xonto'raev B.A., Valiev B.B. Global gender tafovuti. – Toshkent, "Mahalla va oila", 2023. – B. 41.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29-yanvar 2022-yildagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.

xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishi, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish vazifasi hamda 2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-87-son Farmoniga asosan, mamlakatimizda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog'lig'ini saqlash, kasbga o'qitish va bandligini ta'minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni tizimli davom ettirish, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish maqsadida bir qator chora-tadbirlar belgilangan, jumladan:

Xotin-qizlarga ta'lim olishlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning ilmiy salohiyati va malakasini tizimli oshirib borishni qo'llab-quvvatlash maqsadida 2022/2023 o'quv yilidan boshlab:

a) oliy ta'lim muassasalari, texnikum va kollejlarda kunduzgi ta'lim shaklida o'qiyotgan xotin-qizlarning ta'lim kontraktlarini to'lash uchun 7 yil muddatga foizsiz ta'lim kreditlarini moliyalashtirish maqsadida tijorat banklariga Davlat budjetidan har yili 1,8 trillion so'm resurs mablag'lari yo'naltiriladi;

b) davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to'lovlarini qaytarish shartsiz qoplash maqsadida, Davlat budjetidan har yili kamida 200 milliard so'm moliyalashtiriladi.

d) xorijiy oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim dasturlari bo'yicha 50 nafar, magistratura ta'lim dasturlari bo'yicha 10 nafar xotin-qizga har yili "El-yurt umidi" jamg'armasi orqali qo'shimcha grantlar ajratib boriladi;

e) har yili Oila va xotin-qizlar qo'mitasining tavsiyalariga asosan Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tomonidan 150 nafardan jami 2 100 nafar ijtimoiy ehtiyojmand oila vakili, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarning ta'lim kontraktlari mahalliy budjetning qo'shimcha manbalari hisobidan qaytarish shartsiz qoplab boriladi;

f) mutaxassisligi bo'yicha kamida 5 yil mehnat stajiga ega, lekin oliy ma'lumotga ega

bo'lmagan 500 nafar xotin-qizni har yili Qo'mita tavsiyanomalariga asosan davlat oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim yo'nalishlariga umumiy qabul parametrlaridan tashqari alohida test sinovlari natijalariga muvofiq to'lov-kontrakt asosida o'qishga qabul qilish amaliyoti joriy etiladi;

g) davlat ilmiy tashkilotlari yoki oliy ta'lim muassasalari doktoranturasiga xotin-qizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratib boriladi¹⁴.

Oila va xotin-qizlar qo'mitasining "Xotin-qizlar.uz" platformasi orqali mutaxassisligi bo'yicha kamida besh yil mehnat stajiga ega bo'lgan, lekin olish ma'lumotga ega bo'lmagan 29 ming 531 nafar xotin-qizning arizasi qabul qilinib, ularning 28 ming 664 nafariga tavsiyanoma berildi. Shundan test natijalariga ko'ra, 507 nafar xotin-qiz oliy ta'lim muassasalariga davlat granti asosida talabalikka qabul qilindi. "Xotin-qizlar.uz" platformasi xotin-qizlarning ta'lim olishi va imkoniyatlarini kengaytirish, oliy ta'limga kirishni osonlashtirish bilan birga uzoq vaqtdan beri mavjud bo'lgan to'siqlarni bartaraf etishda muhim vosita hisoblanadi.

Davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to'lovlari qoplab berilishi va bunga davlat davlat byujetidan har yili kamida 200 mlrd so'm ajratilishi belgilab berilgani va 2022-yilda 12300 nafar xotin-qizning 68,298 mlrd so'mdan ortiq kontrakt shartnoma puli (o'quv yilining birinchi yarmi uchun) to'lab berilishi katta ijtimoiy ahamiyatga egadir.

Bu tashabbus nafaqat aholi turmush farovonligini oshirish, balki mamlakatning keng ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham xizmat qilmoqda. Ayollarga ta'lim berish jamiyatlarga ko'p ta'sir ko'rsatishi, sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilash, qashshoqlik darajasini pasaytirish va fuqarolik faolligini oshirishga olib keladi. Ayollarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish orqali biz kelajak avlodlarga sarmoya kiritmoqdamiz, chunki bilimli ayollar o'z farzandlari uchun ta'limga ko'proq ustuvor ahamiyat berishadi va shu bilan rivojlanishning ijobiy siklini yaratadilar.

Respublikamizda 2023/2024 o'quv yilida jami 10 750 ta umumiy o'rta ta'lim tashkiloti faoliyat yuritib, bu ko'rsatkich 2019/2020 o'quv yili (10

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.03.2022 yildagi PF-87-son. <https://lex.uz/docs/5899498>

090 ta umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlari)ga nisbatan 660 taga koʻpligini, yaʼni 6,5 foizga oshganini kuzatishimiz mumkin

Oʻzbekistonda 1 mln 127 507 talaba (bakalavr) ning 551 702 (48.93%) nafari erkaklar, 575805 (51.07%) nafari esa xotin-qizlardir. Magistraturada tahsil olayotgan 19 165 talabaning 60 foizini xotin-qizlar tashkil qiladi¹⁵.

Foizsiz taʼlim kreditlari uchun 1,8 trillion soʻm va magistratura toʻlovlarini qoplash uchun har yili 200 mlrd soʻm ajratilishi ayollar taʼlimiga qoʻyilgan katta sarmoyadir. Ushbu moliyaviy yordam oliy taʼlim olish yoʻlidagi muhim toʻsiqlarni bartaraf etadi, ayniqsa iqtisodiy jihatdan nochor oilalardan boʻlgan ayollar uchun. Ijtimoiy ehtiyojmand ayollar, yetimlar va ota-ona qaramogʻidan mahrum boʻlganlar uchun taʼlim shartnomalarini qoplash tashabbusi ayniqsa tahsinga sazovor. Bu chora jamiyatning eng himoyasiz aʼzolarining taʼlim olish va ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilash salohiyatiga ega boʻlishini taʼminlaydi. Kamida besh yillik ish tajribasiga ega, lekin oliy maʼlumotga ega boʻlmagan ayollarga toʻlov-kontrakt asosida oʻqishga ruxsat berish innovatsion yondashuv hisoblanadi. Bu ularning amaliy tajribasini eʼtirof etadi, qadrlaydi va ularning oliy taʼlimga oʻtishini osonlashtiradi. 2019/2020 oʻquv yilidan boshlab umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlari sonining 6,5 foizga koʻpayishi hukumatning barcha darajadagi taʼlim olish imkoniyatlarini kengaytirishga intilayotganidan dalolatdir. Bakalavriat talabalarining 51,07% va magistratura talabalarining 60 foizini ayollar tashkil etishi oliy taʼlimda gender tengligi yoʻlidagi sezilarli yutuqlarni aks ettiradi.

Ushbu chora-tadbirlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Taraqqiyot Maqsadlari (SDGs), xususan 4-maqсад (Sifatli taʼlim) va 5-maqсад (Gender tengligi) bilan juda mos keladi. Xotin-qizlarning bilim olishiga sarmoya kiritib, ularning ilmiy va kasbiy yuksalishlari uchun qulay shart-sharoit yaratib, Oʻzbekiston yanada inklyuziv va adolatli jamiyat qurish yoʻlida muhim qadamlar tashlamoqda.

Binobarin, “Bugun Oʻzbekistonda olib borilayotgan davlat siyosatining asosiy maqsadi ayollarimizga eʼtibor va amaliy gʻamxoʻrlik koʻrsatishni yangi, yuksak bosqichga olib chiqish, xotin-qizlarning jamiyatdagi oʻrni va maqomini

mustahkamlash ularning huquq va manfaatlarini taʼminlashdir. Bu, oʻz navbatida, “Ayollarga ilm berish – jamiyatni ilmi, maʼrifatli va salohiyatli qilish” degan aqidani hayotga izchil tadbir etish”¹⁶dir.

Yuqorida qayd edilgan tahlillarni umumlashtirsak, taʼlim gender tengligining ham katalizatori, ham mahsulotidir degan **xulosaga** kelish mumkin.

Yakuniy qism. Taʼlim imkoniyatlari kengayib, adolatli boʻlib borar ekan, jamiyatlar yanada inklyuziv va xilma-xil isteʼdodlar fondidan foyda koʻradi, innovatsiyalar, iqtisodiy oʻsish va ijtimoiy hamjihatlikni ragʻbatlantiradi. Qizlar va oʻgʻil bolalar sifatli taʼlim olishda teng huquqqa ega boʻlsalar, ular oʻz jamiyatlarida toʻliq ishtirok etish, oʻz intilishlarini amalga oshirish va oʻz mamlakatlari taraqqiyotiga hissa qoʻshish huquqiga ega boʻladilar. Oxir oqibat, taʼlim orqali gender tengligiga intilish nafaqat maʼnaviy talab, balki kelajakka strategik sarmoyadir.

Bu borada quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Gender koʻrsatkichlari hamda global gender indeksleri bilan ishlash boʻyicha onlayn kurslarni ishlab chiqish.

2. Aholining gender masalalari boʻyicha xabardorligi oshirish ishlarini kuchaytirish – axborotni yetkazib berishni osonlashtirish, ota-onalarni gender tengligi masalalari boʻyicha yangi formatlarini ishlab chiqish.

3. Gender taʼlimini maktab oʻquv dasturiga kiritish oʻquvchilarga erta yoshdan boshlab gender stereotiplarini tushunishga yordam beradi. Ushbu taʼlim genderning oʻziga xosligini, tenglik va gender rollarining ijtimoiy tuzilmalari kabi mavzularni qamrab olishi kerak.

4. Yosh ayollar va qizlarni turli sohalardagi muvaffaqiyatli mutaxassislar va yetakchilar bilan bogʻlaydigan murabbiylik dasturlarini yaratish. Ushbu dasturlar yoʻl-yoʻriq, qoʻllab-quvvatlash va tarmoq imkoniyatlarini taqdim etishi, bu esa ayollarning rivojlanishi va tajriba almashishi mumkin boʻlgan muhitni yaratishi mumkin. Bundan tashqari, tarmoq platformalarini yaratish ayollarga stajirovka, ish imkoniyatlari va kasbiy rivojlanishga olib kelishi mumkin boʻlgan aloqalarni oʻrnatishga yordam beradi.

5. Taʼlim muassasalari va ish joylarida gender-sezgir siyosatni amalga oshirish. Bu

¹⁵ <https://stat.edu.uz/> (Oʻzbekiston Respublikasida OTMlarda tahsil olayotgan talabalar soni)

¹⁶ Mirziyoev Sh.M. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – Toshkent, “Oʻzbekiston”, 2021. – B-250.

gender tengligini targ'ib qiluvchi, kamsitishning oldini oluvchi va ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan aniq ko'rsatmalarni o'rnatishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar va ish beruvchilar uchun gender sezgirligi bo'yicha muntazam treninglar jinsidan qat'i nazar, barcha shaxslarni qo'llab-quvvatlaydigan inklyuziv muhitni yaratishga yordam beradi.

6. Barcha fanlar bo'yicha akademik tadqiqotlar va o'quv dasturlarini ishlab chiqishda gender istiqbollari integratsiyalashuvini rag'batlantirish. Turli fanlarda gender masalalari hal etilishini ta'minlash orqali talabalar gender dinamikasi haqida yaxlit tushunchani rivojlantirishlari mumkin, bu esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va kelajakdagi martabalarida gender tengligini targ'ib qilish uchun zarurdir.

7. Muzokaralar olib borish, omma oldida nutq so'zlash va qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan ayollar uchun maxsus ishlab chiqilgan yetakchilik dasturlarini ishlab chiqish va moliyalashtirish. Bunday dasturlar ayollarga o'z jamoalarida, ish joylarida va jamoat hayotida yetakchilik rollarini o'z zimmalariga olish imkoniyatini beradi va shu bilan mavjud gender me'yorlariga qarshi kurashadi va qarorlar

qabul qilish jarayonlarida ayollar vakilligini rag'batlantiradi.

8. Mahalliy tashkilotlar va manfaatdor tomonlarni gender tengligini targ'ib qilishda jalb qiluvchi jamoatchilik asosidagi tashabbuslarni o'rnatish. Ushbu tashabbuslar gender muammolari haqida xabardorlikni oshiruvchi, stereotiplarga qarshi kurashuvchi va inklyuziv amaliyotlarni ilgari suruvchi ochiq muhokamalar, seminarlar va kompaniyalarni o'tkazishga yordam beradi. Ushbu munozaralarga erkaklar va o'g'il bolalarni jalb qilish ham juda muhim, chunki ular gender tengligi madaniyatini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

9. O'quvchi va talaba qizlar uchun fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika (STEAM) ta'limini targ'ib qilish. Ushbu sohalarda maqsadli yordam, resurslar va darsdan tashqari tadbirlarni taqdim etish orqali biz ko'pincha qizlarni an'anaviy erkaklar ustunlik qiladigan sohalarda martaba orttirishdan to'sqinlik qiladigan stereotiplarni yo'q qilishimiz mumkin. Kodlash lagerlari, robototexnika klublari va ilm-fan yarmarkalari kabi tashabbuslar qizlarni STEAMga qiziqishlarini o'rganishga ilhomlantirilishi, natijada gender xilma-xilligi va ushbu muhim sektorlarda innovatsiyalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29-yanvar 2022-yildagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.03.2022 yildagi PF-87-son. <https://lex.uz/docs/5899498>
3. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, "O'zbekiston", 2021. –250 b.
4. Лушников А. и др. Гендер в законе. – Москва: Проспект, 2021.
5. Babayan, Sofia. "Gender and Society". Social and Cultural Anthropology: Theoretical and Methodological Approaches, edited by Andranik Voskanyan et al., Printinfo, 2019.
6. Okli E. Gender, metodologiya va odamlarni bilish usullari: feminizm bilan bog'liq ba'zi muammolar va ijtimoiy fanlardagi paradigma munozaralari. Sotsiologiya. (1998-yil 1-noyabr). 32 (4): 707731.
7. Egamberdieva N., Xonto'rayev B. Gender tadqiqotlari, gender tahlili, monitoring va baholash. – Toshkent: "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023.
8. Мур С.М. Гендерное исследование в современном обществе // Безопасность Евразии. 2001. № 1.
9. Global gender tafovuti indeksi. – Toshkent: "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023.
10. Xonto'raev B.A., Valiev B.B. Global gender tafovuti. – Toshkent, "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023. – B. 41.
11. <https://lex.uz/docs/-4494849>
12. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2013-02-11/capitalism-and-inequality>
13. <https://www.unesco.org/en/gender-equality/education>
14. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/commission-on-the-status-of-women-2012/facts-and-figures#:~:text=Gender%20inequality%20is%20a%20major,labour%20force%20in%20developing%20countries>
15. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369000>
16. <https://stat.edu.uz/students>

MUASSIS:

“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti

JURNAL TAHRIRIYATI:

Bosh muharrir: **Egamberdiyeva N.**

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Musurmanova A.**

Mas‘ul kotib: **Mavlonov B.**

Muharrirlar: **Yunusov U., Nomozova O‘.,
Razzakova N., Sobirova E.,
Jabborov U.**

Sahifalovchi: **Umaraliyev Z.**

Dizaynerlar: **Abdullayev L., Sobirov F.**

Web dizaynerlar: **Yakubov O., Alimova Z.**

Jurnaldagi materiallardan foydalanilganda mualliflik huquqini e‘tiborga olgan holda jurnalga havola berilishi shart.

Jurnalga kiritilgan maqola materiallari mazmuni mualliflarning shaxsiy ilmiy-nazariy yondashuvi va qarashi sifatida talqin qilinadi.

1940

Nashriyot ro‘yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.

Bosishga ruxsat etildi: 29.07.2024.

“Times New Roman” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8

Nashriyot bosma tabog‘i 7,2.

100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani,

M.Ismoilıy ko‘chasi 1-G uy.

